

DÁVID LILLA

Az agresszió mint biológiai vagy szocializációs örökség

„Agresszió alatt a köznapi értelemben és társadalmi vonatkozásban ok nélküli támadást vagy tettlegességet értünk. Erőszakról általában akkor beszélünk, amikor fizikai erőszak alkalmazásával egy személynek sérülést vagy egy vagyontárgyban kárt okoznak, s a köznapi felfogás erőszak alatt általában súlyos agresszív viselkedést ért. Emberi agresszió minden olyan társas (interperszonális) jelenség, amely belső vagy külső eredetű konfliktusok megoldási eszközeként szolgál.”¹

„Az agresszió biológiailag meghatározott, genetikai alapú tulajdonsága a legtöbb állatnak és az embernek is. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a tulajdonságok genetikai meghatározottsága, legyen az 1 vagy 90%, semmiképpen sem jelenti azt, hogy a tulajdonság valamiképpen előírva, kódolva van a génekben.”² Alapvető etológiai fogalom³, mindazonáltal az emberi agresszióknak is megvannak a humán jellegzetességei, így különösen az, hogy a tanulás és a kultúra igen nagy mértékben meghatározza gyakoriságát és formáját. Tanulással az adott kultúra befolyása alatt az emberi biológiai agresszió egészen alacsony szintre szorítható vagy nagyon magas szintre emelhető. Az etnográfusok a mai társadalmak közül a dél-amerikai yanomamókét tartják a legagresszívabbnak. A kis yanomamo csoportok vadászatból élnek, és folyamatosan harcolnak egymás ellen. A yanomamo harcok kegyetlen és vad. Ezzel szemben a busmanok igen szelíd nép, közöttük gyilkosság ritkán történik, személyes érintkezéseikben udvariasak, ritkán agresszívak. *Eibl-Eibesfeldt* e két társadalomban élő gyermekek viselkedését és nevelési körülményeit hasonlította össze. A yanomamo anyák és apák arra tanítják gyermekeiket, hogy mindenfajta sérelmet azonnal toroljanak meg. Időnként összehívják a játszó gyerekeket, és hangos biztatással egymás megtámadására, verekedésre készítetik őket. A rendkívül fogékony szocializációs periódusban a gyermek megtanulja eltűnőni a fájdalmat és megtanul bizonyos agresszív viselkedésmintákat. A buzdítás, di-

1 Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1996, 156. o.

2 Csányi Vilmos: Az agresszió biológiai háttere. *Belügyi Szemle*, 2000/7–8., 14. o.

3 „Az ember az egyik legbékésebb állat, az agressziós cselekedetek száma naponta, egy főre számítva egészen biztosan az embernél a legalacsonyabb a primáták között. [...] Ha mondjuk egy városi autóbust 150 felhőt, egymást nem ismerő csimpánzzal töltenénk meg, a végállomásra valószínűleg már egyik sem érkezne meg élve.” Csányi Vilmos: Uo. 24. o.

cséret révén az agresszív viselkedés válik számára a legfontosabb értékmérővé. A busman társadalmakban a szülők éppen ellenkezőleg viselkednek: a verekedő gyerekeket szétválasztják, kibékülésre biztatják, így az együttműködő, engedékeny viselkedésminta válik számukra értékessé.⁴

Hegedűs Judit tanulmányában⁵ olyan fiatalok szavait idézi⁶, akik családjukban valamilyen erőszakos magatartásnak voltak kitéve. Megemlíti, hogy minden gyermek vallomásában szerepel az alkohol és a család rossz anyagi helyzete. A szülők alacsony iskolai végzettsége is általános – legfeljebb szakmunkásképző; az egyik gyermek szerint anyja csak a saját nevét tudja leírni.

Ezek a körülmények nagymértékben csökkentik a szülők esélyét arra, hogy munkát találjanak, és növelik annak veszélyét, hogy a családi kapcsolatok végleg megromoljanak, és a szülők a felmerülő problémákat megoldás helyett elhárítsák, vagy azokat erőszakos eszközökkel próbálják megoldani.

Ezekben a családokban gyakori fegyelmelési eszköz a verés – papuccsal, nadrágszíjjal, bottal, cigarettacsikk eloltása a bőrön –, de sokszor előfordul, hogy ok nélkül is kikapnak a gyerekek.

Révész György⁷ szerint a gyermekbántalmazás legveszélyesebb rizikófaktorai a szülő gyerekkorában keresendők. Ha valakit vertek, szülőként valószínűleg ő is erőszakos eszközökhöz nyúl, ha konfliktusa támad saját gyermekével.

A családi nevelésnek⁸, a családi kapcsolatok szorosságának, a családban uralkodó légkörnek nagy szerepe van a gyermek érzelmi életének alakulásában, befolyásolja a közösségi követelményrendszernek való megfelelési képességét. A következetlen, rendszertelen nevelés következtében a fiatal nem tanulja meg, hogy cselekedetei mikor jók, mikor rosszak. Nem tudja, mikor fogják megbüntetni, esetleg jutalmazni.

Ha a családfelei hatalmat gyakorló személy eszköztára hiányos, vagyis a családtagok befolyásolásának olyan legitim eszközei, mint a verbális meggyőzés, illetve a ráutaló vagy mintaadó magatartással történő befolyásolás eleve ismeretlen, ott csak az erőszak enyhébb, durvább formája marad konfliktusfeloldó, problémakezelő eszközként. S ha az erőszak válik a kommunikáció elfogadott eszközévé, nagy a veszély az eskalálódására, főleg a külső közösségi kontroll hiányában.⁹

4 Uo. 14–28. o.

5 Hegedűs Judit: A gyermekek ellen elkövetett erőszak. Új Pedagógiai Szemle, 2000/4.

6 „Gyakran arra ébredek fel éjszaka, hogy nem sír-e a testvérem, nem kell-e elbújni az apu elől.” (Kilencéves fiú, kiskorú veszélyeztetésének sértettje.)

7 Ungár Tamás: A tehetetlen szülő odavág? Beszélgetés Révész György pszichológussal. Népszabadság, 2002. június 7.

8 „Ha a gyermekeket meg akarjuk nevelni, elsősorban az anyákat kell megnevelnünk.” (Napóleón)

9 Kerezi Klára: A védtelen gyermek. Erőszak és elhanyagolás a családban. KJK, Budapest, 1995, 53. o.

A szülők erőszakos¹⁰ viselkedése példát mutat a gyermeknek, arra ösztönzi, hogy ő is ilyen eszközökhöz folyamodjon, ha konfliktushelyzetbe kerül. Az akaratát erőszakkal a gyermekére kényszerítő felnőtt gyakran agresszív, lázadó, sérült gyermeket nevel magának és a társadalomnak. Ha a fiatal korán megtanul együtt élni az erőszakkal, ami sajátos feszültséget visz az életébe, ő lesz az első, aki ütni fog, ha olyan problémával szembesül, amelyre nem ismer békés megoldási lehetőséget.

A fiatal erőszakos elkövetők náluk gyengébb, védtelen áldozatot választanak, főként gyerekeket, akikkel szemben biztos a győzelmük. Keresnek valakit, akivel úgy bánhatnak, ahogy velük bántak, mikor ők voltak kiszolgáltatott helyzetben. Így történt ez abban az esetben is, amikor egy tízenhárom és egy tízennégy éves fiú megkínozta, majd megölte kilencéves társát. A gyerekek két éve együtt csavarogtak. Szórakozásból néha macskákat kínoztak. Az állatokat zsákba tették, falhoz, földhöz vágták, vagy kutyájukat uszították rájuk. A két idősebb fiú egyik nap abban állapodott meg, hogy ezúttal a kisebbel teszik ezt. Másnap a kilencéves fiút játszani hívták, zsákot húztak rá, kezét, lábát megkötözték, ütötték, rugdosták, kéreppárral átmentek rajta, majd levetkőztették, cigarettacsikkal megégették és fajtalankodtak vele. Ezután felöltöztették, és a tóba dobták. Kis idő múlva kivették a vízből, a szájába sarat tömtek – ekkor fulladt meg. A fiúk nem tudták megindokolni tettüket. A pszichológus szakértő szerint eme erőszakos tett elkövetésében az idősebbik fiú családi háttere játszott szerepet. Apja kiskorától brutálisan bántalmazta – sokszor „ok” nélkül.

A gyermeket érő sérelmek felelőtlensége

Fontosnak tartom a fiatalokat érő agresszió „lehetséges következményeinek”, a személyiségzavarok néhány típusának rövid bemutatását a pszichológia¹¹ mint a bűnügyi tudományok egyik segédtudománya segítségével.

Tulajdonságainkat nagyrészt szüleinktől örökljük, alaptermészetünk genetikai kódja öröklődik, de egész életünkben hat ránk az a társas közeg, amelybe beleszülettünk. A család, a társadalom pszichológiai, társas hatásaival mindvégig formálja jellemvonásainkat.

A pszichoanalitikusok a személyiségzavarok kialakulását a kora gyermekkorban elszenvedett lelki traumákkal magyarázzák. A pszichoszociális fejlődés külön-

¹⁰ Az erőszakos nevelés módszerét választó szülő soha nem tudja hatékonyan befolyásolni gyermekét. Az csak félelemből cselekszik az elvárásoknak megfelelően, „öszöntélete bensőleg változatlan marad, és a legelső alkalommal, amikor a külső nyomás csökken, eredeti állapotában tör ki”.

¹¹ Fekete Mária – Grád András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak. HVG-ORAC, Budapest, 2002

böző szakaszaiban átélt traumák hatására a sebződés helyén fixációs pontok jönnek létre. A fejlődésben való megrekedés miatt a későbbiekben ezeknek a szakaszoknak a szükségletei határozzák meg a személy viselkedését.

Az antiszociális személyiségzavar a következőképpen jellemezhető. Vannak, akik nem tanulják meg az alapvető viselkedési formákat, nem tartják be a társas együttélés szabályait. Őket antiszociális személyeknek, „pszichopátáknak”¹² nevezzük.

Az antiszociális viselkedés nem feltétlenül jelent bűnöző életmódot, de az elítéltek többsége – a börtönlakók 75 százaléka – antiszociális személyiség. Ezeknek az embereknek a viselkedését pillanatnyi késztetések irányítják. Gyenge frusztrációtűrésük miatt főként fizikai agresszió formájában élék ki indulataikat. Soha nem szorongnak, nincs bűntudatuk. Az antiszociális személyiségre a büntetés hatástalan. Tartós kapcsolatra képtelen, családi élete zaklatott. Erőszakos, agresszív, gyakran bántalmazza gyermekeit, házastársát.

E személyiségzavar kialakulásának magyarázata összetett. A biológiai adottság, a genetikai háttér¹³ csak fokozott hajlomot jelent. Az antiszociális viselkedés kialakulásához kedvezőtlen környezeti hatásokra is szükség van.

Klinikai tapasztalatok igazolják, hogy a frontális kéregnek fontos szerepe van a viselkedés kialakulásában. Károsodása következtében antiszociális viselkedés alakulhat ki. Az elégtelen anya–gyermek kapcsolatból is levezethető ez a tapasztalat. Az agyunkban termelődő endorfinnak fájdalomcsillapító, feszültségoldó hatása van. Ez a hormon társas környezetben termelődik – kisgyermeknél az anya közelében. Optimális mennyiségben megnyugtat, kiegyensúlyozottá tesz. A kisgyermeknek azonban az anya tartós hiánya esetén is szüksége lenne a feszültségcsökkentésre, a jó közérzetre, ezért központi idegrendszere önállóan kezdi előállítani ezt az anyagot. Az ilyen gyermeknek nincs többé szüksége mások szeretetére, közelségére ahhoz, hogy jól érezze magát. Az ilyen „önkiszolgálás” közben előállított endorfin mennyisége meghaladja az optimális szintet, és így károsítja a frontális lebenyt, és viselkedésvárat okoz.

A kedvezőtlen környezeti hatások közül a legjelentősebb tehát a nem megfelelő családi háttér. Általában zaklatott, nehéz a gyermekkoruk. A családi élet bővelkedik konfliktusokban, gyakori a veszekedés, bántalmazás. Szülei elhanyagolják őket, vagy ellenségesek, elutasítók velük. Az elszenvedett lelki és fizikai sérülések következtében a hasonló problémával küszködő kortárs csoport felé fordulnak: csavarogva, bandába verődve pedig tovább növekszik az antiszociális személyiség kialakulásának esélye.

12 A pszichopátia az antiszociális személyiségzavarnál tágabb fogalom: „Minden antiszociális pszichopata, de nem minden pszichopata antiszociális.” Uo. 171. o.

13 Azok a férfiak, akiknek nemi kromoszómájuk megduplázódott (XYY), agresszívbabak, erőszakosabbak.

A borderline személyiségzavar jellemzői a következők. Ahogy arra elnevezése is utal, az ilyen zavarral küszködő átmeneti állapotban van, a normalitás és a pszichózis határán hol erre, hogy arra az oldalra billen. A mentális funkciók kontrollja olyan gyenge, hogy enyhe pszichés megterhelés hatására (például veszteség, drog- vagy alkoholfogyasztás) könnyen szétesik a személyiség. Ilyenkor disszociatív zavarok vagy pszichotikus epizódok következnek be. Disszociatív zavar esetén a tudatos kontroll órákra, napokra megszűnik (például elveszti időérzékét). A pszichotikus epizódok alatt az egyén kapcsolata megszakad a valósággal, a gondolkodás és az indulatok kontrollja teljesen megszűnik (például önkárosító dühkitörések, téveszmék jelenhetnek meg).

A borderline személyiségzavarban szenvedő önmagáról vagy másokról képtelen egységes képet alkotni. Számára csak szélsőségek léteznek, nincsenek átmenetek, kompromisszumok. Végletes megítélése pillanatnyi hangulata, benyomása alapján is változik. Érzelmei, hangulata labilis. Egyetlen stabil személyiségjegye a labilitás. Gyakori a durva, erőszakos viselkedése, amely a környezete vagy saját maga ellen irányul.

A pszichológiai magyarázatok szerint e személyiségzavar kialakulásáért a hároméves kor előtti traumatikus történések felelősek. A személyiségzavarok közül a borderline személyiségnek van a legnehezebb gyermekkor, ő éli át a legsúlyosabb és a legtöbb traumát ebben a korai időszakban. A borderline-ok nagy részét gyermekkorukban testileg vagy szexuálisan bántalmazzák – ez súlyosan megzavarja a gyermek fejlődését.

A skizofrénia rendkívül tünetgazdag betegség. Szinte minden pszichiátriai tünet előfordul valamelyik betegnél – ezeket három nagyobb csoportba sorolhatjuk: kóros többletműködéssel jellemezhetők („pozitív” tünetek), kóros deficitek („negatív” tünetek) és mozgásbeli rendellenességek.

Pozitív tünetekként megemlíthendők az észlelési zavarok, amelyek hanghallásos (a beteg viselkedését kommentáló, vagy a beteget utasító hangok), valamint a testben zajló folyamatokkal kapcsolatos bizarr hallucinációk. A hallucináció hatására elképzett gyilkosságok, öngyilkosságok a betegséggel járó érzelmihiány miatt brutálisak.

A skizofrén gondolkodásából hiányzik a logika, téveszméjüknek semmi köze a valósághoz. Leggyakoribb az üldöztetési (valaki ártani akar neki, megfigyeli), valamint a befolyásoltatásos téveszme (úgy érzi, testét-lelkét idegen erők irányítják). Mivel a beteg meg van győződve a téveszmék valóságáról, látszólag indíték nélkül követhet el bűncselekményt ellenségei, de saját családtagjai ellen is.

A skizofrénia negatív tünetei hiánytünetek, jellemző a lelki élet megfakulása, a szociális kapcsolatok leépülése. Nincs érzelmi kötődése, így eltávolodik az emberektől.

A betegség kialakulását döntően genetikai tényezők határozzák meg. Bár alapvetően az agy betegsége, ez önmagában nem elég a kialakulásához. Az öröklött biológiai hajlamot a serdülőkor, a fiatal felnőttkor végén bizonyos pszichoszociális hatásoknak kell aktiválniuk. Tüneteinek megjelenését általában erős stresszhatással járó időszak előzi meg.

A pszichoanalitikusok szerint a betegeket kétéves koruk előtt trauma érte az anya–gyermek kapcsolatban. Az anya nem volt gondoskodó, elutasító, durva magatartása miatt nem elégíthették ki a gyermek ez irányú szükségletei.

Csoportfoglalkozás az agresszió leküzdésére

Fontos tehát, hogy már a szocializáció korai szakaszában a felmerülő konfliktusok erőszakmentes megoldását segítő gátló mechanizmusok épüljenek az emberi viselkedésbe. Nagy szerepük van ebben a szülőknek. E feladatuknak úgy tehetnek eleget, ha erőszakmentes modellt nyújtanak a családban felnövekvő új generációnak, hogy az erőszak ne válhasson a családi kommunikáció eszközzé. De miként Kerezi Klára¹⁴ is felhívja a figyelmünket a szomorú valóságra – Gelles és Straus megfogalmazását idézve, miszerint a rendőrséget és a hadsereget kivéve a család mint társadalmi csoportot hatja át leginkább az erőszak –, nem bízhatjuk minden gyermek „erőszak-mentesítését” a szülőkre – hiszen e téren sokszor ők gyermekeik tanítómesterei –, így szükség van az agresszió visszaszorítását célzó csoportos foglalkozásokra.

A csoportos foglalkozás¹⁵ olyan viselkedésbefolyásoló gyakorlatokból álló tanulási program, amelynek során a résztvevő társadalmi beilleszkedést segítő *skilleket* ismer meg és gyakorol be – ennek hatására csökken a bűnismétlésének kockázata. A programnak nem célja, hogy feltárja a résztvevők személyiségének mély rétegeit, és azok analizálásával és átalakításával érjen el változást, hanem problémaközpontúan csak a viselkedés azon deficiteire koncentrál, amelyek a társadalmi beilleszkedési problémát okozzák. A fiatalokéuk igazságszolgáltatási rendszeréről szóló 20/2003. számú Európa tanácsi ajánlás kommentárja a kognitív magatartásalakítás módszereit, az indulatkezelési és a problémamegoldó technikákat tekinti az egyik leghatékonyabb beavatkozási módnak.

¹⁴ Kerezi Klára: i. m. 50. o.

¹⁵ Bogschütz Zoltán: A csoportfoglalkozás kezdetei a pártfogó felügyelet során. Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2006. november 9., 25. o.

Agresszióhelyettesítési tréning

Az *Aggression Replacement Training*¹⁶ (ART) olyan gyakorlati foglalkozás, amely a problémás kamaszok, gyerekek vagy felnőttek agresszióval való megbirkózását segíti elő. A tréning módszerét az Egyesült Államokban fejlesztették ki az 1980-as években, napjainkban pedig már húsz államban alkalmazzák, Amerikán kívül Európában, Ázsiában, Óceániában iskolákban, valamint a büntető igazságszolgáltatás területén is mint bűnmegelőzési, illetve a bűnismétlés elkerülésére szolgáló eszközt. Megalkotása Arnold P. Goldstein¹⁷, Barry Glick és John C. Gibbs nevéhez fűződik. Goldstein húsz másik ART-szakértővel együtt 2001-ben megalapította az *International Center of Aggression Replacement Traininget*, vagyis azt ART Nemzetközi Központját. Az ICART nyitva áll minden érdeklődő kutató vagy gyakorló szakember előtt. Professzionális háttérként szolgál a tapasztalatok összegyűjtéséhez, cseréjéhez, ahhoz, hogy az adatokat és ezek tanulságait feldolgozva megteremtse a további fejlődés lehetőségét, és hasznos megelőzési szemléletként szorgalmazza e program terjesztését.

Remélhető, hogy a jövőben Magyarország is csatlakozik ama államokhoz, amelyekben e módszerrel sikeresen lépnek fel az agresszió ellen, valamint a társadalmi beilleszkedés segítése érdekében. Nálunk az ART még bevezetés előtt áll. Pécsen, a Fiatalokért Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében volt szerencsém figyelemmel kísérni egy „kísérleti” tréninget. Az ott szerzett élményeim és a tréning felépítését áttekintő külföldi szakirodalom¹⁸ alapján a következőképpen jellemezhetem e módszert.

Az ART számos más elmélet elemeinek összefonódásából született új egész. Alkotói a tanulás eredményessége érdekében központi szerepet szántak az ismétlésnek, valamint Jean Piaget elmélete alapján a kortársak¹⁹ hatásának, vagyis figyelembe vették, hogy mivel a fiatalok a velük azonos korúaktól hallottakra fogékonyabbak, a tréning nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a tréner helyzeteket alakítson ki olyan, amelyekben ennek a befolyásoló erőnek minél több pozitív hatása érvényesülhet.

¹⁶ <http://www.aggressionreplacementtraining.org/>

¹⁷ <http://www.uscart.org/maingoldstein.htm>

¹⁸ <http://www.co.thurston.wa.us/juvenilecourt/probation/ART.htm>

¹⁹ „A kortárssegítők olyan fiatalok, akik az egykorú partnerek között eredendően meglévő azonosulási képességet mozgósítva, mellérendelt szerepből igyekeznek segítséget nyújtani társaiknak. Sokszor a híd szerepét töltik be a fiatalok és a kompetens szakemberek között.” Idézi Both Emőke: A kortárssegítés lehetőségei a büntetés-végrehajtás és az utógondozás területén. In: Kelemen Miklós (szerk.): Az ELTE ÁJK hallgatóinak tudományos diákköri dolgozatai. Budapest, 2005, 176. o.

Ahogy a kortárssegítők, kortárssegítés hatékonyságát is az alapozza meg, hogy mellérendelt felek kerülnek kapcsolatba egymással, az ART is azzal számol, hogy a fiatalok a felnőtt, a képzett tréner irányításával egymásra hatva jobb eredményeket érhetnek el, fogékonyabbak a „tanításra”, ha azt egy velük egykorútól hallják, akkor is, ha az nem tényleges és akaratos tanítás formájában hangzik el.

Az ART általában tízhetes program, vagyis a résztvevők tíz hétig hetente háromszor egy órát töltenek együtt a képzett trénerekkel. Olyan képességekre tehetnek itt szert, amelyek gyermekkorukban valamilyen oknál fogva (megfelelő családi háttér hiánya, vagy a következtelen, vagy teljesen hiányzó nevelés miatt) nem épültek be személyiségükbe. A megtanulandó eszközök képessé teszik őket arra, hogy problémáikat elfogadható módon oldják meg, konfliktushelyzetekben és az interperszonális viszonyaikban helyesen reagáljanak.

A sérült személyiségű, antiszociális magatartású fiataloknál csak a segítségnyújtás nagyon tapintatos formája célravezető, hiszen a direkt nevelési módszerek további zavarokat okozhatnak. Mivel nem érzik át igazán a szabályok követésének kötelezettségét – az elkövetett bűncselekmények mögött is gyakran ez áll –, a játékos feladatok szabályai finoman rávezethetik őket ennek fontosságára.²⁰

Az ART három komponense a *szociális készségeket fejlesztő tréning*, az *indulatkontroll-tréning* és az *erkölcsi érvelést fejlesztő tréning*. A szociális készségeket fejlesztő tréning az agresszív fellépés helyett más eszközt nyújt, az indulatkontroll-tréning segít az agresszió visszaszorításában, az erkölcsi érvelést fejlesztő tréning pedig a résztvevők gondolkodásának alakítása által kialakítja az igényt arra, hogy akarjanak is más eszközzel élni.

Csak annak lehet másik eszközt felajánlani az agresszió helyett, aki megérti, miért érdemes arról „lemondania” és küzdeni ellene, és aki megengedi, hogy új eszközt adjunk a kezébe.

Szociális/interperszonális készségeket fejlesztő program

Goldstein strukturált tanulasi terápiaja az interperszonális készségek növelése révén segít a résztvevőknek igényeik, életmódjuk és életkörülményeik normalizálásában. A szükséges készségek elsajátításával arra törekszik, hogy növelje autonómiájukat, belső kontrolljukat, megfigyelési és kommunikációs pontosságukat, a frusztráltsággal

20 Patkó Kornélia – Stiblar József – Szabóné Szilágyi Zsuzsa – Szabó Katalin – Endrődi Jánosné: Cél a bűnmegelőzés, eszköz: a konfliktuskezelés. In: Baranyi Éva (szerk.): *Módszerek a bűnmegelőzésben. Tanulmányok a veszélyeztetett fiatalok bűnelkövetésének megelőzéséről és visszaesésük elkerüléséről.* Budapesti Művelődési Központ, 2006, 46. o.

szembeni toleranciájukat, ambícióikat, hogy ezáltal könnyebben boldogulhassanak a mindennapi életben.

Ilyen begyakorolandó készség az egyik foglalkozáson egy másik személy érzelmeinek megértése, egy probléma higgadt felvetése és megbeszélése, máskor a verekedésből való kimaradás, vagy a kudarc élményének feldolgozása. Minden készség elsajátításakor bizonyos elveket, szabályokat kell követni. Ezeket tanulási pontoknak nevezzük. Minden készséghez négy-öt tanulási pont tartozik, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, és amelyek rögzülése elvezet az adott készség automatikus alkalmazásának képességéhez.

Az önzést és a mások érdekeinek figyelmen kívül hagyását fenntartó külsőségeket töri meg ez a szellemi mozdulatsor, amely rákényszeríti a szereplőt arra, hogy körülnézzen, és megadja annak lehetőségét, hogy észre tudja venni, hogy észre is akarja venni, hogy „nem egyedül van”. És ha nem egyedül van, akkor szembeülni fog másokkal, mások érveivel, érdekeivel, és azzal, hogy ezeket az érdekeket a másik figyelembevételével össze lehet hangolni a sajátjaival, és képes lehet arra, hogy ezt meg tudja tenni, hogy meg tudjon állapodni, kompromisszumot tudjon kötni.

Goldstein módszerében a négy fő komponens közül az első a *mintaállítás*. A tréner videofelvételen mutatja be az éppen aktuális és gyakorolt képesség alkalmazási lehetőségeit. Néhány perces kisfilmet vetít le a résztvevőknek. Az első jelenetben nem vagy nem helyesen alkalmazzák az aktuális tanulási pontokat (például a „dühre való reakció” készségének fejlesztésénél egy kocsmai jelenetet látunk, amelyben az egyik férfi véletlenül felborítja a másik sörét, amiből veszekedés kerekedik). Ezután következik a második jelenet, amely ugyanazt az élethelyzetet mutatja be, ugyanazzal a szereplőkkel azonos helyszínen, csak ebben az esetben a főszereplő helyesen alkalmazza a tanulási pontokat, vagyis az adott tanuló készségnek birtokában eredményesebben zárja a vitát, elkerüli a veszekedést, sikerül békésen szót értenie a másikkal.

Ez után a szerepjátékokhoz szabadon hagyott játékterben imitáló szerepjátékban játsszák el a résztvevők a konfliktust. Mindig az a főszereplő, akitől a tanulási pontok alkalmazását és a gyakorolt szituáció ezeken alapuló helyes bemutatását várjuk. Játék közben figyelhetik a táblát, amelyen sorrendben szerepelnek a tanulási pontok²¹, annak érdekében, hogy egy se maradjon ki.

A szerepjátékokat addig kell folytatni, hogy minden résztvevő egyszer eljátszhassa a főszerepet, lehetősége legyen alkalmazni a tanulási pontokat. Minden el-

21 Dühre való reakció esetében a következő tanulási pontokra kell figyelniük: 1. figyelmesen hallgassd meg a másikat; 2. éreztessd vele, látod, hogy dühös; 3. kérdezz rá arra, amit nem értesz; 4. éreztessd vele, hogy megérted, hogy dühös; 5. ha úgy érzed, hogy a pillanat megfelel, mondd el a véleményed, érzéseidet.

játszott jelenet után szükség van a pozitív megerősítésre. Ha az adott főszereplő nem alkalmazott is minden tanulási pontot, vagy valamelyiket nem helyesen tette, a szereplésének értékelésekor a hangsúlynak azon kell lennie, amit sikerült jól megvalósítania. A többi résztvevőtől is azt várjuk, hogy értékeljék a másikat, hiszen az ő megerősítésük szinte fontosabb, mint a tréneré. A trénernek tehát nagyon fontos szerepe van abban, hogy rávegye a résztvevőket arra, hogyan bírálják a másik szerepjátékát úgy, hogy abban a pozitív megerősítésen legyen a hangsúly.

A videón bemutatott élethelyzet idegen lehet a résztvevőknek, esetleg néhányan még soha nem jártak olyan helyszínen, vagy nem kerültek a kislímben kiragadott konfliktusba senkivel, esetleg nem is fognak, így e példa alapján feleslegesnek tartathatják a gyakorlást, céltalannak és értelmetlennek a tanulási pontokat. Hogy értelmet adjunk a gyakorlásnak, és megmutassuk nekik, hogy bármely hasonló esetre alkalmazhatják ezeket az elveket, minden résztvevővel meg kell nevezetnünk egy jövőbeli helyzetet, amelyben úgy érzi, szüksége lehet rájuk, eredményesen alkalmazhatják őket. Ezt nevezzük anticipáló szerepjátéknak. Egy jövőbeli esemény előrevetítésére kerül sor (például a zárkatársa nem takarít soha, meg fogja kérni erre). Ennek a jövőbeli eseménynek a „gazdája”, a „rendező” először vázolja a helyzetet, berendezzi a terepet a szerepjátékhoz, és két résztvevőnek utasításokat ad, hogy bemutathassák a jelenetet. A jövőbeli konfliktust több résztvevő-páros is előadja. Mindegyik jelenet után megkérdezzük a „rendezőt”, hogy mi az, amit ő is így oldana meg, mi az, ami pozitív volt az egyik, illetve a másik szereplő játékában. Végül ő ül be a játéktérre, és a szituációt a már általa is megerősített és helyeselt tanulási pontok alapján igyekszik eljátszani. Majd az ő játékában helyesen megvalósult tanulási pontokat a tréner erősíti meg. A résztvevők ezt az anticipáló szerepjátékot kevésbé érzik kötelezettség nélkülinek, hiszen néhány napon belül valószínűleg valóra váló, velük megtörténő eseményről van szó. Az anticipáló szerepjátéknak célja, hogy a szereplők felfedezhessék: a megtanulandó képességek nem öncélúak, azokat a saját életükben is alkalmazni tudják. Ezzel rögtön ösztönöznünk is tudjuk őket arra, hogy a tanulási pontokat a mindennapokban is használják.

A rekonstruáló szerepjáték egy esetleges elem a program részeként. Arra teremt lehetőséget, hogy a résztvevők a program során felelevenítsék azt a múltbeli helyzetet, amelyben nem vagy nem teljesen sikerült az adott képességet alkalmazni. Ezzel „javítási lehetőséget” kínálunk nekik. Ennek a szerepjátéknak a célja az, hogy a résztvevő olyan helyzetben mutathassa be az adott képességet, amelyben az korábban nem sikerült.

Előfordul, hogy a résztvevők kudarcként élik meg, ha megfelelően alkalmazzák a tanulási pontokat, de azok nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Ennek kapcsán is nagyon fontos tudatosítani a résztvevőkben, hogy az általuk helyesen

alkalmazott viselkedés nem hozza magával automatikusan a másik fél egyetértését, amit viszont nem szabad kudarcként megélniük, hiszen az életben sokszor találkozhatnak olyan személyekkel, akik nem bírnak a most tanulandó képességekkel, és nem lesznek partnerek egy esetleges kompromisszum megkötésére, illetve a minimális együttműködésre, megértésre sem. Egy-egy ilyen kudarc nem szabad hogy elbizonytalanítsa őket, hiszen ha mindent megtettek, amit lehetett, helyesen cselekedtek.

A szerepjátékoknál mindig figyelni kell arra, hogy a játékot a tanulási pontok bemutatása után érdemes befejezni, vagyis nem ígérhetjük nekik, és nem kelthetjük bennük azt a hamis illúziót, hogy a leendő partnerük is olyan nyugodtan, előzékenyen, szabályosan fog reagálni, mint a tréningen velük szemben ülő másik résztvevő, aki csak egy szerepet játszik. Ezért a szerepjátékot jobb a párbeszéd végkifejlete előtt befejezni²², mintegy arra koncentrálni, hogy a tanulási pontok megjelenjenek, de azokat a résztvevő ne tartsa mindenhatónak, hanem azzal is elégedjen meg, hogy a tőle elvárható leghelyesebb viselkedést tanúsította.

A harmadik fő komponens a *megerősítés*, a dicséret. Erre azért van nagy szükség, mert a tanult viselkedés jobban rögzül a terápia során, ha alkalmazása a résztvevő megelégedésére szolgál. A terápia után a helyes viselkedés kevésbé társul megerősítéssel. Néha teljesülni fog a kívánsága, amit a tanult módon próbál meg elérni, vagy a környezete tényleg megerősíti, vagyis helyesli viselkedését, de ez nem állandó jellegű megerősítés lesz, mint amelyet a tréning a trénerrel kezdetben megkövetel. Ezért is van szükség arra, hogy a terápia alatt a tréner áttérjen az állandó megerősítésről a megszakított megerősítésre, vagyis a terápia végéhez közeledve csak a résztvevő új teljesítményeit dicsérje, a már kialakult, begyakorolt, rögzült elemeket, képességeket ne, természetesnek, magától értődőnek tartva azokat.

A negyedik komponens a *transzfer-tréning*, amelynek célja, hogy a célzott képességet a tréning keretein kívül is alkalmazzák a terápia során, és azután is. A rekonstruáló és anticipáló szerepjátékok teremtik meg ennek lehetőségét, hiszen a résztvevők mindennapjaiból emelnek be példákat a gyakorlatokba.

Indulatkontroll-tréning

A szociális készségeket fejlesztő komponens feltárja a résztvevők előtt, hogy az agresszív fellépés helyett mi más tudnak tenni. A második, érzelmekre orientált rész (indulatkontroll-tréning) azt tanítja, hogy mit ne tegyenek. A cél az önkontroll, önuralom javulása és az agresszió csökkentése, kezelése.

²² Ne játsassuk el egy vita során, hogy a partner azonnal beleegyezik mindenbe, mindent a résztvevő kívánsága szerint ígér, tesz vagy mond.

A kezdeti lépések arra irányulnak, hogy a résztvevőket meggyőzzük arról, hogy az agresszív viselkedés miatt problémáik lehetnek: szembekerülnek a hatóságokkal vagy barátaikkal, ismerőseikkel. A trénernek igyekeznie kell minél életszerűbb példákkal bemutatnia, akár saját hétköznapjaiból, hogy megéri nagyobb önuralmat, önkormányt gyakorolni. Ekkor már fontos azt is hangsúlyozni, hogy ez nem jelenti azt, hogy aki önuralmat gyakorol, az megadja magát, vagy vesztes, „lúzer”, „csicska” lenne. A trénernek arról kell meggyőznie a résztvevőket, hogy minél nagyobb az önkormányt, annál nagyobb a személyes erő érzése. Hiszen ha engedjük, hogy mások felingereljenek, ezzel átengedjük a vezetést saját magunk felett. Ez az önuralom megalapozása.

A foglalkozások lényege, hogy a tréner óráról órára bővíti a résztvevők ismereteit az olyan technikákról, amelyek segítségével az indulatok csökkenthetők. Ezeket mindig elmagyarázza, példákkal illusztrálja, majd szerepjátékokkal igyekszik a résztvevők viselkedésének szerves részévé tenni.

Az indulatkontrolllánc elemei egyenként adják a foglalkozások anyagát. Ezek a következők:

1. az agresszív viselkedés belső okainak felfedezése,
2. az indulat testi jeleinek felismerése,
3. indulatcsökkentő technikák (3 + 1),
4. emlékeztetők alkalmazása,
5. önértékelés.

Az első foglalkozáson arra kell fényt deríteni, mi az, ami indulatosá tesz, mi az agresszív viselkedés kiváltó oka. Természetesen mind külső, mind „belső okok” szerepet játszanak a viselkedésünkben, de a külső okokra nem hathatunk – valaki megalázóan beszél velünk, meggyanúsítanak valamivel –, így ezeknek nem sok figyelmet szentel a program. Az agresszív viselkedéshez azonban nem elég a külső tényező, belső okok is szükségesek. Személyben rejlő okai vannak annak, ha valaki egy meghatározott helyzetben indulatos lesz. Az ilyen elferdült gondolkodás – mint például „ezek kinevetnek, ezt nem hagyhatom”; „mielőtt még jobban lúzernek néz, meg kell vernem” – bizonyos körülmények esetén agresszív viselkedést válthat ki. Azzal, hogy a tréner a résztvevőkkel megvizsgálhatja a belső indítékaikat, megindítja a tanulási folyamatot, amire a tisztes program épül. Ha tisztában lesznek saját érzéseikkel, megtanulhatják, hogyan helyettesíthetik az indulathoz vezető negatív gondolataikat pozitívokkal. Minden foglalkozásnak eleme a szerepjáték, amelynek folyamán az éppen tanulandó és felismerendő pontokat hangsúlyozzák, gyakorolják. Első alkalommal a hangsúly a belső indítékok felderítésén van.

A soron következő órán az indulatot jelző *testi jelekről* és három indulatot csökkentő technikáról esik szó. Ha a résztvevők megtanulják felismerni, szembesülnék

azzal, hogy mit is jelent a gyomruk összeugrása, a foguk csikorgatása és az összeszorított öklük, az indulatra összpontosítva könnyebben képesek lesznek megfékezni, szembenézni vele. Az indulatsökkentő technikák alkalmazásához fontos, hogy fel is fogják, hogy éppen dühösek, vagy dühöngeni kezdenek. A tréner három *indulatsökkentő technikát* ismertet: a mélylégzés, a visszszámolás és a kellemes emlék felidézésének technikáját.²³

A következő láncszem az emlékeztetők kialakítása. Az emlékeztetők egyszerű utasítások, amelyeket akkor adhatunk magunknak, amikor nagyon feszültek vagyunk. Ha az ember ilyen helyzetekben azt mondja magának, hogy „nyugdí!”, „higadíd le!”, vagy „lazíts!”, ezáltal arra összpontosít, hogy megelőzze az agresszív viselkedést, amit józan ésszel mérlegelve el akar kerülni.

A következő lépcsőfok az önértékelés módszerének elsajátítása, amivel saját cselekvésünket értékelhetjük. Eldönthetjük, hogy adott konfliktushelyzetben helyesen viselkedtünk-e, vagy sem. Ennek segítségével a résztvevők az önjutalmazás vagy az önkritika alapján még közelebb kerülnek ahhoz, hogy ne kötelességként, más kedvéért alkalmazzák a technikákat, hanem saját maguk uraként saját elhatározásból.

Negyedik indulatot csökkentő technikaként, az *előregondolkodás* bemutatására kerül sor. Ilyenkor az indulatos viselkedés következményeinek megbecsüléséről esik szó. „*Ha most ezt teszem, később ez fog történni.*” Fontos, hogy a tréner felhívja a figyelmet arra, hogy a rövid és a hosszú távú következmények közül a résztvevőknek mindig a hosszú távúakra kell koncentrálniuk, mert a rövid távú következmények sokszor félrevezethetik őket: „*Ha most megverem, befogja a száját*” – „*Ha most megverem, nem mehetnek el az osztályal az év végi kirándulásra.*”

A következő fontos tanulni- és felismernivaló, hogy nemcsak mások ingerelhetnek bennünket, hanem a *mi viselkedésünk* is bosszanthat másokat. A tréner megneveztet a résztvevőkkel olyan viselkedést, amelyről tudják, hogy másokat feldühíthetnek vele. Ezeknek a helyzeteknek az elkerülésével is csökkenthetjük a konfliktusok kialakulásának lehetőségét. Itt is az előregondolkodás technikájára van szükség: „*Ha ezt teszem, valaki dühös lehet, és onnantól a helyzet általam irányíthatatlan lesz, mert az ő agresszív viselkedését már nem tudom uralni.*”

Az utolsó néhány foglalkozáson már nem tanulnak újat a résztvevők, hanem az eddigiek összefoglalása és elmélyítése következik, és eközben nagy hangsúlyt helyeznek a szociális készségeket fejlesztő programban tanult képességekre is. A szerepjátékokban minden eddig tanult elemet alkalmaznak, és a tréner a helyesen használt technikák után megerősíti őket. Ismét tudatosítja a résztvevőkben, hogy olyan képességek birtokában vannak, amelyek segítségével kordában tarthatják in-

²³ Az emberről csillapítja az agressziót a mosoly, a sírás, a panaszkodás vagy a fej lehajtása és a szubmisszív más hasonló látható jelei. Csányi Vilmos: i. m. 14–28. o.

dulataikat, így növelhetik személyes erejüket, és több elismerést, tiszteletet kaphatnak másoktól.

Erkölcsei érvelést fejlesztő tréning

Ez a tréning harmadik összetevője. Ha a résztvevők magukévá tették a tanult szociális készségeket, és képesek az agresszió rendszeres elkerülésére, akkor még mindig kérdéses, hogy a valóságban alkalmasak-e arra, hogy alkalmazzák e képességeket.

A tréning alapja a következő: minden foglalkozáson előkerül egy problémás helyzet. A 13 példaként szolgáló helyzetet úgy állították össze, hogy azokba a résztvevők könnyen beleképzelhetik magukat. Ezek a legkülönbözőbb helyeken játszódnak: otthon, iskolában, munkahelyen vagy éppen büntetés-végrehajtási intézetben. Minden helyzet egy problémával szembetalálkozó fiatalról szól. A foglalkozásonként adódó problémák: „el kell-e mondani, hogy tudod, valaki lopott”, „barát és buli közötti választás”, „testvéred drogot árusít, elmondod-e szüleidnek”, „csalja-e a vizsgán”.

Ezek a helyzetek döntést igényelnek, viszont mindig egy idegen problémáról kell dönteni, sosem a résztvevők aktuális, életből hozott eseteiről, így könnyebb objektíven szemlélni a helyzetet. A résztvevők között kialakuló vita közben fény derül a háttérben rejlő hiányosságokra, értékrendjük különbözőségére is.

E komponens a fiatalok gondolkodását, hozzáállását igyekszik javítani, ráveze- ti őket arra, hogy a kérdéses problémás helyzetekben más módon is dönthetnek, viselkedhetnek, mint ahogy azt eddig tették volna gondolkodás nélkül.

Az erkölcsi fejlődésbeli lemaradás mérésére a tréningnek saját módszere van. Kérdőíves formában olyan eszközt ad a trénernek, amelynek segítségével feltérképezheti a résztvevők egocentrikus gondolkodásmódját, valamint fényt deríthet olyan jellemző tulajdonságok meglétére, illetve mértékére is, mint a pesszimista hozzáállás, mások okolása saját hibáért, valamint rossz döntések, antiszociális magatartás bagatellizálása. Ezzel olyan értékekre világít rá, mint az ígéret betartása, igazmondás, segítségnyújtás másoknak.

A helyzetekről készült kisfilm vagy képregény megtekintése után mindenki kap egy kérdőívet, amelyben az adott helyzettel kapcsolatos öt-hat kérdésre kell választ adnia. Ezeket a résztvevők egyedül töltik ki, majd a tréner megkér mindenkit, hogy ismertesse a válaszait, valamint annak indokát. A résztvevők többsége mindig hajlik arra, hogy a kérdések során pozitív, felelősségteljes választ adjon. A válaszok hangos ismertetése vitát válthat ki, ami a fejlődési lemaradásban lévő résztvevőket

kibillenti egyensúlyukból, a cél az, hogy kételkedni kezdjenek. Ez az ösztönzés szükséges fejlődésük megindításához.

Ha a csoportból egyik „antiszociális” fiatalnak sem lenne fogalma a normákról és értékekről, akkor lehetetlen lenne az ilyen tréning végrehajtása.²⁴ Többen is képesek pozitív döntéshozatalra, és válaszaikat általában érett módon indokolják. Ebben a szakaszban a trénernek ezt a meglévő, általában többségi gondolkodást kell felhasználnia, tovább erősíteni. Az érett gondolkodás megbecsülését kell kifejlesztenie a csoportban. Azzal, hogy a tréner megkéri a pozitív döntést hozókat, indokolják meg válaszaikat, szintén e döntést és a mögötte rejlő értékeket hangsúlyozza.

A következő lépés az erkölcsi lemaradás orvoslása. A tréner megkéri a negatív tagokat, hogy fejtssék ki a helyzettel kapcsolatos véleményüket, majd a pozitív véleményen lévő többséget, hogy reagáljanak a negatív érvekre. Ezzel a tréner irányítottan ütközteti a két szélsőséges álláspontot. Ezután újból a korábban negatív választ adókhoz fordul, feltéve nekik a kérdést, hogy továbbra is fenntartják-e érveiket, és mit szólnak a csoport többi tagja által képviseltekhez. A pozitív válaszok mögött rejlő értékekre a tréner mutat rá, ő nevezi meg őket.

Ha a csoportban bizonyos mértékben már észlelhető az érett érvelés, akkor ezt erősíteni kell. Az újabb és újabb problémák előkerülésénél az a cél, hogy minél több többségi álláspont váljon egyhangú csoportos döntéssé. A többségi vélemény körvonalazódása esetén a tréner rákérdez arra, hogy van-e, aki kifogásolja a csoport hivatalos döntését. Ha valaki nem emel kifogást, de mégsem értett egyet a csoport döntésével, az ő gondolkodásán is változtathat a „kudarcból” – abból, hogy véleményével egyedül maradt – eredő frusztráció. Az eredményes összejövétel végén a csoportot mindenképpen dicsérni kell.

A magyarországi alkalmazás lehetőségei

Számtalan kísérlet bizonyította már az ART hatékonyságát, de néhány átfogó tanulmány kimutatta, hogy a bűnözés és egyéb magatartási problémák ellen nem szolgálat egy évnél hosszabban tartó ellenálló képességet. Ennek magyarázata a következő tanulmány²⁵ tanulságában rejlik.

Fiatalok három csoportját hasonlították össze. Az első csoporthoz tartozókat, valamint szüleiket és családtagjaikat is trenírozták. A második csoport fiataljai már egye-

²⁴ A csoport összeállításakor tehát fontos erre is tekintettel lenni.

²⁵ <http://www.findyouthinfo.gov/programdetails.aspx?pid=292>

dül vettek részt az ART programján. A harmadik csoportban viszont senki nem vett részt a programban, sem a szülők, sem a fiatalok. Az első két csoport kimagaslóan jó eredményeket ért el azokhoz képest, akik nem részesültek az oktatásban, viszont jelentős eltérés mutatkozott a két ART-os csoport között is. Szociális készségeiket és a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe való visszakerülésüket tekintve azok a fiatalok értek el tartósabb „javulást”, akiknek a családja is részt vett a tréningen.

Az ART önmagában nem mindenható, csodákra nem képes, és beláthatjuk, hogy az idő is ellene dolgozik, ha egy tízhetes program után a résztvevők újra ugyanabba a környezetbe kerülnek vissza, ahonnan jöttek, és ezentúl sem érintkeznek olyan emberekkel, akik értékelni tudják a viselkedésükben beálló változásokat, akkor kevés az esélye annak, hogy az ART maradandóan hasson.

De amit e vizsgálat kimutatott – vagyis hogy nem mindig elég a problémás fiatal trenírozása –, mindenképp figyelemreméltó tanulság, és ha Magyarországon bevezetik e tréninget, erre nagy figyelmet szükséges fordítani, hiszen mindannyiunk célja a minél hatékonyabb működés és az, hogy az értékes munka ne vesszen kárba.

A büntető törvénykönyv 2005. szeptember 1. óta hatályos módosítása következtében a 82. § (5) bekezdésének a)–i) pontjaiban a jogalkotó újraszabályozta a pártfogó felügyelet elrendelése során az ügyész és a bíróság által előírható külön magatartási szabályok körét. Ezek között említhető a csoportos foglalkozáson való részvétel előírásának lehetősége: Btk. 82. § (5) i) pont: „vegyen részt a pártfogó felügyelő által szervezett csoportos foglalkozáson, vagy a Pártfogó Felügyelői Szolgálat közösségi foglalkoztatójának programja szerinti más foglalkozáson”. Az idézett rendelkezést külön törvény lépteti majd hatályba, mégpedig akkor, amikor tényleges alkalmazásának gyakorlati feltételei kiépülnek.

A jogszabályi háttér tehát készen áll arra, hogy a pártfogó felügyelői esetkezelés eszközei bővíthessenek a csoportos technikákkal, hogy e tréningen való részvételre kötelezés magatartási szabály formájában fogalmazódhasson meg.²⁶

Ahogy azt a Btk. is kimondja, a fiatalkorúak vonatkozásában alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalokú helyes irányba fejlődjen. Gyurkó Szilvia kriminológus azt hangsúlyozza, hogy nem a büntetés a cél, hanem egy olyan jogkövetkezmény, amelyből a fiatal megtanulja, hogy amit tett, nem megengedhető. Meg kell nevelni őket, megtanítani saját agressziójuk kezelésére, felelős döntések meghozatalára, arra, hogyan láthatják be, ha helytelen, amit tettek. A gyermek- és a fiatalkori bűnözés egy tünet, amelyre reagálni kell, de fontos a kiváltó okok feltérképezése, mivel az családi problémák, bántalmazás, gyermeknevelési vagy életvezetési kudarc, a gyermek pszichés problémáinak a tünete.

²⁶ Bogschütz Zoltán: i. m. 25–26. o.

Az eredményesség érdekében a megelőzésre kell koncentrálni – már az óvodában, iskolában, kisközösségekben és a családokban segítő technikákat, programokat, szakembereket kell alkalmazni, ez pedig igen költséges feladat. Amerikai felmérések bizonyítják, hogy bár nagynak tűnik egy tizenegy-tizenkét éves veszélyeztetett gyermekre a bűnmegelőzés keretében fordított pénzösszeg, de megéri a ráfordított összeg, ha ennek következtében egészséges felnőtt válik belőle, aki dolgozik, családot alapít, gyermeket vállal, ennek hiányában ugyanis nagy a valószínűsége, hogy büntetés-végrehajtási intézetben töltené büntetését, és eltartásra szorulna. Számszerűsíthető tehát, hogy a bűnmegelőzésre fordított anyagi eszközök jobban megtérülnek, mintha azt a bűnözés kezelésére használnánk.²⁷

Hazánkban is fontos lenne tehát az ART értékeit mielőbb a bűnmegelőzés területén kamatoztatni, hiszen minél több fiatal állítunk meg idejében az elkövetővé válás lejtőjén, annál kevesebb felnőtt elkövetőről gondolják a későbbiekben az igazságszolgáltatás szereplői kiábrándultan, hogy „számára már nincs visszaút”.

IRODALOM

Bogschütz Zoltán: A csoportfoglalkozás kezdetei a pártfogó felügyelet során. Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2006. november 9.

Both Émóke: A kortárssegítés lehetőségei a büntetés-végrehajtás és az utógondozás területén. In: **Kellemen Miklós (szerk.):** Az ELTE ÁJK hallgatóinak tudományos diákköri dolgozatai. Budapest, 2005

Csányi Vilmos: Az agresszív biológiai háttere. *Belügyi Szemle*, 2000/7–8.

Fekete Mária – Grád András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak. HVG-ORAC, Budapest, 2002

Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1996

Hegedűs Judit: A gyermekek ellen elkövetett erőszak. *Új Pedagógiai Szemle*, 2000/4.

Kerecsi Klára: A védtelen gyermek. Erőszak és elhanyagolás a családban. KJK, Budapest, 1995

Mohai Szilvia: Gyermekek a bűn hálójában. Interjú dr. Gyurkó Szilvia kriminológussal. *Hírexta.hu*, 2008. március 5. <http://www.hirexta.hu/2008/03/05/gyermekek-a-bun-halojaban/>

Patkó Kornélia – Siblár József – Szabóné Szilágyi Zsuzsa – Szabó Katalin – Endrődi Jánosné: Cél a bűnmegelőzés, eszköz: a konfliktuskezelés. In: **Baranyai Éva (szerk.):** Módszerek a bűnmegelőzésben. Tanulmányok a veszélyeztetett fiatalok bűnelkövetésének megelőzéséről és visszaesésük elkerüléséről. Budapesti Művelődési Központ, 2006

Ungár Tamás: A tehetetlen szülő odavág? Beszélgetés Révész György pszichológussal. *Népszabadság*, 2002. június 7.

²⁷ Mohai Szilvia: Gyermekek a bűn hálójában. Interjú dr. Gyurkó Szilvia kriminológussal. *Hírexta.hu*, 2008. március 5. <http://www.hirexta.hu/2008/03/05/gyermekek-a-bun-halojaban/>